

ДОДАТКИ

ОПИС ТЕАТРАЛЬНОЇ ДІЇ ОМОВЕННЯ НІГ В СТРАСНИЙ ЧЕТВЕР У ГАЛИЧИНІ

В споминах одного священника (К. І. С.) описуються часи перемиського єпископа Іоанна Снігурського, «сего творца патріархалізма в єпархії перемиської». Тоді на чин омовення ніг закликалися й сільські священники (не так, мовляв, як тепер) — і се закликання було честію. Найважнішою особою сього дня був священник, котрий грав роллю Петра. На сю роллю вибірався найстарший віком. «То жь кто изъ священниковъ былъ тако счастливъ, что дождался вѣка быти Петромъ, той считалъ то послѣднюю радостію въ жизни своей».

Далі йде опис самого чина. «Петрував» довгий час у Перемишлі о. Михаїл Борецький († 1749 р.). От оповідається, як він приїздить до Перемишля у своїй передпотоповій кареті, як його немічного, вводять до церкви, а вона вже повна-повнісінька всяким народом, приходили навіть поляки й німці, «чтобы слышати славное нотное пѣніе, тогда еще въ Галичинѣ необыкновенное».

От літургія скінчилася має розпочатися чин омовення ніг — «и пригадуемъ себѣ съ якимъ вниманіємъ очи всѣхъ обращены были въ сторону алтаря, откуда при произнесеніи Пс. 50 «Помилуй мя, Боже» поступали на омовеніє ногъ сѣдоглавыє старики на мѣсто къ тому дѣлу опредѣленное. Одни изъ нихъ шли еще рѣзко, другіи не множо колебались, а найстаршого о. Михаила Борецкого уже вели діакони, поддерживая дряхлого старика — и посадили его на Петровомъ мѣстѣ. И сейчасъ всѣ присутствующіи зрѣніє свое обратили на милое лице его. Стоящіи въ окрестъ спинались на другихъ, а находящіися въ лавкахъ ставали на тѣи, чтобъ увидѣти Петра (знайомий театральний захват. Г. Х.). На лицѣ же Петра изображалась радость особеннаго рода, съ которой выразительно можно было познати, что сердце его переполненное было благодарностію къ Богу, давшему ему дождатися счастливо такъ глубокой старости и пріймати теперь будто вѣнецъ нагороди за всѣ дознанныи въ жизни труды, несчастья, грызоты и съ которыхъ лице поморщилось, голова посивѣла»...

Після закінчення стихір та екстениї виходить діакон на амвон і читає євангеліє про омовення ніг. Коли читає: «І став от вечери» —

встає владика, а священники сидять. Діакон читає — «Положи ризн своя... приєм лентіон... препоясая» — і все те виконують на владичі, одягаючи його. Далі — «Потом влія воду в умивальницю і начат умивати ноги учеником... и отирати лентіем, імже бі препоясая» — і владика мие ноги священникам, а діакон все повторяє послідні слова час від часу («і начат умивати» і т. д.), аж поки не дійде владика до посліднього, тоб-то до Петра.

Діакон возглашає:

— Прііде же к Сімону Петру і глагола ему той... «Тая хвиля напружила вниманіє всѣхъ присутствующихъ и сдѣлалась тишина, что даже отдыха не услышалъ бы. Только старикъ Петръ слабымъ, трясущимся отъ старости і смущенія голосомъ далъ слышатись:

Петро. Господи! Ти лі мої умиєши нозі?

Діакон. Отвѣща Іісус і рече ему:

Владико. Єже аз творю — ти не віси нині, но уразумієши по сих.

Діакон. Глагола ему Петр:

Петро. Не умиєши ногу мою во віки.

Діакон. Отвѣща ему Іісус:

Владика. Аще не умию тебе — не імаши части со мною.

Діакон. Глагола ему Сімон Петр:

Петро. Господи! Не нозі мої токмо, но і руді і главу.

«Ти послѣдніи слова, съ особеннымъ чувствомъ высказанныи старикомъ такъ сердечно, такъ истинно, такъ чувствительно, что порушили до слезъ всѣхъ присутствующихъ и дали чутись даже плачевныи отголоски нѣжного чувства женщинъ, — во и сильнейшимъ мужчинамъ закотились слезы в очахъ».

Діакон. Глагола ему Іісус:

Владика. Ізмовенний не требуетъ токмо нозі умити, есть бо весь чист; і вы чисті есте, но не всі ¹⁾.

На тім власне кінчиться театральна частина. Як бачимо, характер інсценізації витримано.

¹⁾ «Слово» рік 1874, ч. 51, ст. 1. Страстний четвергъ. Воспоминая изъ временъ еписк. Іоанна Снѣгурского.

ЗМІСТ МІСТЕРИИ DIALOGUS DE PASSIONE CRISTI

Виходить ангел з чашою терпінь, які треба пережити Христові (буквальне розуміння євангельського тексту «Нехай мине мене чаша сія») і нарікає на людей, які тільки грішать: от із-за них Христос мусів і втілитися, а тепер мусить і вмірати.

Юж ю бо, юж несу до Ісуса чашу
Аби випіл, о люде, за невдячність вашу.
Несу, мізерний Ангел, а і сам не знаю
Як пред моїм Ісусом показатся маю,
Як пред Ёго невмїрним маестатом стану,
Як на преначествїйше лице Ёго гляну,
Що там буду мовити, (з) которими слови
Подам той ерокгий напой моему Христови.

Хотїв би сам випити той келих, але не сміє преступити волі Бога отця; дав би кому иншому — але хто ж добровільно прийме кару й страждання? І чому се на нього впала ця місія? Он иншим ангелам Бог давав поручення возвіщати радість рождення Христа, а йому — от повеління вести його на муки і смерть.

Входить Божа Матір і питається кого він шукає, Ангел каже. Тоді Божа Матір каже, що вона — носить Христа в собі.

Во внутрностях і в сердцу Ісуса Я маю
Дай ж теди, Ангеле, мнѣ келих випити,
Если хочеш Ісуса Мого напоїти.

Ангел каже, що як би можна було би той келих випити кому иншому, то він давно був би вже випитий — ангели не несли би його на землю.

І я би не отмовил за Христа, моего
Створителя і Сина, о Панно, Твоего.
Леч же Ёму самому казано подати —
Прето ж Ёго самого пойду я шукати.

Панна молить його того не робити, але Ангел стоїть на своєму. Вона тоді просить хоч надпити дати їй з кубка.

Вдар копію у серце, люб на Мої скрові
Терновой той окрутной дай м'єсце короні.
Або в руки гвозді Мої рач убити
Люб що - колвек — тільки хтій і Мнѣ удѣлити.
Нехай не всѣ мордерства Ісус Мой поносить.

Але в сей момент чуються голоса грішників з пекла; вони просять Божого милосердя, а навіть вимагають, щоби Христос виконав нарешті волю Отця. Ангел каже — що то за одих має Христос умерти, отже нехай все буде йому віддане. І уходить.

Матір Божа застається сама і голосить. Ця сцена носить на собі печать високої художности. Вона думає де могла би укрити Сина. Піти на небо — але туди ніхто не сміє приходити зі сльозами, а тільки з радістю. Погнатися би за Ангелом і відняти той келих — але ж вона не Яків богорець.

Гавріиле Ангеле! Де ся забавляєш?
Чом МЯ тепер, недзної, не поздоровляєш?
Чом ся тепер до Мене, Ангеле, не спішиш?
Чом не мовиш — «Радуйся»?

Перед тим ти мене називав благословенною серед усіх дівчат, вітав мене в Назареті пальмовою гілкою і що - раз повтаряв «радуйся, Маріє» — а тепер!.. Як скоро то вже минуло — і з гілки тієї виріс хрест для сина мого...

І молить Бога Отця, щоби він показав їй свою милість та дозволів прийняти муки за сина.

Вшак през жону грѣхъ стався на початку раю
Нехай же, теж Я жона, за грѣхъ уміраю

Ти ж його отець — чому ж не любиш його? Я поїла його молоком зі своїх грудей, а ти подаєш йому келих залізом наповнений.

Чи куж то тепер Твої персі зжелѣзнѣли,
Которі от вѣку мягкосерди билі?
Ах Отче, Отче/святій... А чи препомняв - есь
Бгда з Сином Мі в Єгипет бѣжати казав - есь?
Не допустил - есь Єго Іроду згубити —
Чи для того ж аби - сь Го Сам могл уморити?

Отже тепер, Сину мій, я тебе вже ніде не скрию, бо це вже не Ірод тебе шукає убити, а сам той хто - весь світ прогляне одним поглядом.

Вступи теди, о Сину, до Моей утроби —
Нехай ораз с тобою буду в едном гробі.
Вніди, Сину, до сердця і хтій там умрѣти,
Где - сь ся теж на початку рачил уродити.

На тім кінчаться перша сцена. В другій Ангел подає келих Христові, кажучи, що се те, що було передопределене ще перед віками. Христос каже: Це вже й ангели проти мене? І люди і ангели.

Земля і небо взялися за зброю проти мене, аби подолати мене як неприятеля». Ангел каже, що всі вони як кланялися, так і кланяються Христові, але сей келих — веління Отця.

Прийми теди, Ісусе, той келих от мене
І випий за чоловіка грішного збавене.

Христес починає молити Отця й навіть дорікає. Люди, каже, ображають тебе, а й то краще в тебе маються: он ти, бач, послав ангелів до Лота перед заваленням Содому; он Товії старому твій ангел дав жовчи з риби на очну сліпоту; Ти беріг Данила в рові зі львами — і тільки до мене, сина свого, милости не маєш, а посилаєш мені отаку чашу. Чи то ж у тебе такі цистерни (sic) на небесах ядовиті? Чи таке лиш вино ядне родиться в твоїх небесних виноградниках, і такі в тебе там жерела й криниці? А я ж знаю, що і люди і ангели на небесах п'ють де-що ліпше, навіть звірів диких ти вмієш утоляти спрагу — а тільки мене хочеш напоїти смертю.

Ангел уговорює не противитися волі батька й відважно випити келих. Христос на те

О, як же ся, нестейте-ж, тепер опшукалем,
Же ся от вас помочи з неба сподѣвалем!
Хвалил-ем ся пред всіма завше ворогами,
Же суть Ангели в Мого Отця міліонами.
А ти тепер, Ангеле, літости не маєш
Же ся ти с тим келихом mocno наражаєш.

«Ох, який я нещасний! — каже ангел. — Зовсім трачу розум що маю робити. Ти ж знаєш, Господи, що то ж не моя воля. Ну, скажи ясно, що не приймаєш чаші сієї — я рад тому буду й зараз вернуся назад.

Але в сей момент знов чуються голоси мучимих у пеклі — і Христос зупиняє ангела. Стій, давай чашу.

Проразило Мя пекло, ляменти і лкаяя,
Серце Мое зранили людські волаяя.

Має нуждний чоловік гинути в пеклі? І смерть буде володіти людьми, а сатана їх буде губити? Ні, їду на хрест і муки.

На сім кінчається друга сцена. В третій Мати Божа зустрічає Христа й питає куди він так спішить і кого хоче напоїти із тої чаші, що несе. Христос каже, що він спішить на Голгофу; прощається з матір'ю. Мати знов починає ридати й нарікати на все.

Чи юж то тое лице будет попліовано?
Чи юж то тое тѣло будет бичовано?
Чи юж то тое руки будут пригвозждени?
Чи юж то святей Ти бок будет прободений?
Голова тоя чи юж то терном окружена?
Ах, до мозгу самого будет прораженна?
Ноги тії святей чи юж пригвоздятся
І ко Кресту, нестейти ж, ах! ах! пригвоздятся?

І моли́ть, щоб хоч гві́здки були милостиві та не ранили святого тіла, а вгиналися. Сина просить, щоб узняв її з собою або дав випити ту чашу за себе. Христос каже, що не дасть, що він мучився б удвоє, як би бачив і її́ рядом з собою. «Ми будемо рядом тоді, коли возсядемо на троні, а тепер — нехай обіч мене стоять розбійники по обі́ сторони»...

І знов чується крик грішників з пекла, мов якесь *memento*. Христос спішить до свого вироку, Мати моли́ть його, щоб позволив хоч під хрестом стати. На сім кінець.

Сцена четверта й п'ята носять вже характер так званих *moralité*, де виступали дієвими особами не персонажі Евангелія або біблії, а певні поняття і втілення. Тут бачимо в дієвих особах «Серце найсвятійшої Богородици», «Окруценство», «Церков» і постійні персонажі Віру, Надію й Любов. В сцені четвертій Серце ззиває до всіх, хто тільки знає Христа, милостивитися над його долею.

А то бовім юж пошол в катовские руки
Пошол! Пошол, нестейти - ж, на срокге муки
Ратуй! Ратуй хто может! Ангелі! Ратуйте!
Люб ви ся, о чловѣцї, над Христом литуйте!
Возмѣте оружие, прийміть на ся зброю —
Против смерти веѣ станте з Ісусом до бою

або хоч мене, серце, уоружте, дайте міні меча, я піду й зумію оборонити мого Ісуса.

Окруценство подає меч, але вістрем. Серце питає: «чому мі тамтим краєм меча не подаеш?» А немилосердя відповідає, що воно спокон віків тільки гострим б'є чоловіка. Окруценство зі смаком рисує перед бідною матір'ю муки Христа: як Ісуса, пригвоздили до креста, возложили терновий вінок, пробили бік списом.

Тѣло Его от костей аже отпадало,
Не мало ся і костей в ним погрухотало,
А ран — не перелічиш на всюм Его тѣлѣ,
Которіи для мнозтва ледво се зместили.

І каже нарешті Окруценство, що й ти, Серце, теж мусиш від мого меча погинути.

Ты - сь Го, серце, приняло кгда Он зішол з неба
Прето ж і тебе мнѣ вчасовати треба.

І поражає. Серце каже, що йому все одно тільки біль, гострий мов меч, зостався та сльози, бо згас світильник ясніший сонця, умер Ісус, а з ним повмірали і всі радощі.

Буду в жалю і плачу цалий вѣк мой жити,
З острым тим мечем буду по всяк час ходити.

В сцені п'ятій Віра, Надія й Любов вітають невісту Христову — Церков. Любов каже: дивися які муки він прийняв, а се для того, аби тебе, нову церкву, міг воздвигнути. Сам умер — аби ти вічно жила.

Сам ліг у землю, аби ти на нїм стала, як на фундаменті. От ми, три сестри, вигнані зі світу, до тебе переходимо й тобі віддаємося: «пригорни нас до себе, почни з нами жити — знай, же ти завше будем упрейме служити». Я, Любов, без котрої нема нічого доброго, обіцяю сяжити тобі вірно. Віра теж обіцяє службу зі своїм умінням переставляти гори з місця на місце. Надія так само, бо тільки той хто надіється — osiąгне.

Церков приймає їх, преклоняє коліна перед Христом, величає його страсти й дякує за все. Обіцяє

Згромаджу всь країны ко кресту Твоєму,
Поклонимся всі Тебѣ, Господу своєму;
Вѣру, Надѣю, Любов Тобѣ доховаю,
Котрій дзѣсь от Тебе повѣрени маю.

Що ж до чаші, яку Христос випив, то церков бере її й обіцяє з неї поїти всі народи, поставити прекрасні вітари, коло них згромадити ієреїв і служити вічно Христові.

Ад, почувши, що Христос має намір йти до пекла, турбується.

О, старосто Люциперу! Стражею затвори пекло,
 Жеби жадной душі з него не втекло.
 А там изо всіх сторонь мідяние ворота поставми
 И затвори желѣзными ланцухами моцными стягни
 И твердими колодками барзо замкни!

Люципер до Ада мовить:

Не оужасай ся, Аде, пане мой!
 Буду ся як мога изъ нимъ бити,
 Поки единому (з нас) кости на десять ся не розпадутъ
 И не дамъ до себе приступити.

Іван хреститель піддає жару і каже, що як там не вертється, а Христос іде і всіх нас посадить туди де ми досі сиділи. Люципер на те: «Постой, Іване, еще ся своим (Богом) не вихваляй: бо й ти тут будеш і Бог твій не втече від нас; називає Іоана прихвостнем Христовим і каже, що мабуть

Ти естєсь ему щось за родина,
 Що така твоя о немъ зі нами перепина...

(Шевченко теж думав, що вони є «щось за родина» між собою...). На що, каже, ти трівожиш усіх моїх вязнів? — «Чому инші святини сидять тихо»?.. Ніколи так не буде, як ти кажеш, і ти дарма тільки базикаєш. А щоб не мав охоти більше бунтувати —

Дайте ему смоли напиться и пекельного кваску.

Тут прибігають післанці. Один говорить, що все вже добре: Христос вже арештований і водять його жиди від ради до ради й ніхто не дає йому поради. Другий вісник — що вже Ісуса прибили на хрест, певнє він скоро вмере. Третій — що Христос вже вмирає.

Жиди все тѣло его бичами избии
 И копиемъ бокъ его пробии,
 Оптомъ со жолчію (его) напоили
 И приправами, присысками его частовали.

Люципер, радіючи, каже Адові — а що? хіба я тобі не казав? Тепер би треба душу Христову не втратити, аби познущатися над нею

добре в пеклі. Але старий Ад говорить — ой нехай лучче тая душа іде собі до раю, бо щось недурно побунтувалися у нас усі пророки — мабуть таки чують, що то справжній Бог.

Прибігає четвертий післанець і розповідає, що за страхи були, коли Христос помер. Хотіли ми, каже, душу його взяти — так де там! Ангеловня як обступила, то й дихати нам не дала. Земля дріжала, сонце і місяць перемінилися в кров, мертві вставали з гробів.

Прибігають і самі найстарші полководці Люципера — Венера¹⁾ і Трубай, кричать — ох лихо! Іде Христос — і ми нічого з ним не могли поробити. Наступає тривога, цілком як у середньовічному замку. Головний воєвода додає всім отухи:

До бронтъ всѣ мои жолѣтре берѣт ся!
Ворота желѣзные рихло зачиняйте
И, зводи звѣше, ланцухами заволикайте
І колодками²⁾ моцними і твердими замикайте

Не бійтеся, каже, не новина нам воювати. Он які царі брати нас не поставали — всі вони у пеклі. Теж буде і з Христом. Оце я очікую тільки посліднього післанця.

І от він приходить, той послідній післанець, і каже, що таки так — Христос іде, з ними Серафими і всі божественні сили. Страх! Люципер кричить до своїх

Он юж идетъ къ намъ! Пилно стережіте
И въ рукахъ своихъ оружіе моцно держіте.
А якъ до васъ придуть — грозно отповѣдайте
И плечима дверѣ моцно подпирайте.
А если би ся ломал — ангелов забивайте!
Нехай онъ тутъ не идетъ. Нікому не фолгуйте³⁾
Бо нѣчого тут... Коли онъ Божий сынъ —
Нехай собѣ въ неби сидить.

Наближається Христос. В руках сяйлива короков, на яку темні сили й дивитися навіть не можуть. Він підходить до брами і голосно кричить

Господь силенъ во брани!
Возмѣте врата, князи, ваша
Внидетъ въ васъ царь славы!

Люципер пробує по-хорошому

Прошу тя, Христе, в добрій обичай —
Дай мнѣ покой и болше ми не докучай.

Та й про якого там царя слави ти мелеш? Коли ти Бог — ну приймай собі від апостолів своїх хвалу, а від ангелів славу — а чого-ж

¹⁾ Другі дослідники читають інакше.

²⁾ Колодка — замок (польське *kłódka*).

³⁾ *Folgowac* — давати кому послаблення.

тобі ще до пекла лізти? Христос таки своє: «Господь крѣпокъ и силенъ во брани»... Люципер ще раз ввічливо просить:

Повторне прошу тя, Ісусе — не напастуй пекла
Анѣ мене, бо не винапастуєшъ нїчого.
Коли ти Богъ — тамъ собі сиди въ раю,
А я тебе тутъ не потребу.

«И третій разъ Христосъ рече и бысть короугою и бысть тако сокрушиша ся врата:

Ото всходить во васъ царь слави!
Господь силенъ — той єсть даръ слави!

И перехрестивши на три части, в той часъ ворота и ланцухи сокрушишася и входить Христос во пекло и освѣщаєть яснымъ своимъ променемъ и освящаєть всѣ мѣстца пекелніи и кропить водою и Духомъ святымъ».

Як бачимо, тут і бенгальські і механічні і всякі інші ефекти. Ад, забувши старість, кричить:

Гвалт, гвалт, панове! Врата ломають
И водою якоюсь острою насъ кропять!

Що ти, каже, ламаєш імущество? Куди хочеш забрати моїхъ в'язнів, що я їхъ віки цілі собі збирав? Нащо ти «пекло збуриль и столицу сплюндровалъ?»

Пішли усі святії з Христом. Зостався тільки Соломон: його Христосъ zostавив для потіхи, бо він і сам, як премудрий, певне не тільки з пекла вийде, а ще й посміється з начальства. Так воно й виходить; коли Люципер питається Соломона — а ти ж чому zostався, то Соломонъ відповідає: Е, це Христосъ має ще разъ прийти спеціяльно по мене. І то страшний бувъ його перший прихід, а другий ще страшніший буде. І Люципер, аби такого не діждатися, велить викинути Соломона з пекла.

Соломон, скачучи, почаль співати,
Люциперъ изъ Адомъ плакати и ридати¹⁾

¹⁾ Цікавий варіант видрукував Я. Гординський — «Слово про збурене пекла по Старунському рукопису XVIII в.» — Зап. Наукъ тов. ім. Шевч. т. 97, ст. 154 і далі.

На сцені два мужики — Стецько з горшками й Климко з котом у мішку. Розговорилися. Климко питає Стецька.

Та на що так много маєш? (горшків).
Либой на жінку кидаєш?

На це каже Стецько, що просто він заможний чоловік і не любить ні в чім собі відмовляти.

Бігмесь, чоловік хороший!
Хочу тобі служити, з тобою вік провадити.

а особливо набірає охоти до служби, коли довідується чим Стецько буде його годувати. Ме пи справді непогане

Питаєш, що варити буду?
Ось в тоім (горшку) борщика, в тоім ягли до молока;
Коли риби достанемо — в тоім горщику зваремо;
А в тоім ся зварить тісто, в тоім коропи розністо
В тоім капусту густою, в тоім розпустимо лою
До гороху. От так, знаєш... Та й пирогів ся наймо
В горшку їх поваремо¹⁾. Та і в тім шпирок насмажемо
Та що биє хотів иншого.

Климко. Біг - ме я буду служити, коли так схочеш варити.

Тепер починає розпитувати Стецько — що - ж уміє робити його новий наймит. Той каже, що він уміє все робити, а між иншим і гарний звіролов. Ось і тепер він несе лисицю — і пропонує Стецькові купити того звірка на шапку. Той згожується, але хотів би перше подивитися; та Климко каже, що тут близько до ліса, а звірок прудкий і може втекти. Торгуються, сторгувались. Климко уходить тільки на хвилю, отдати довг. Стецько хоче подивитися на лисицю, розв'язує мішок, кіт утікає. Стецько починає лементувати, дорікаючи собі за те, що «купив kota в мішку». Климко тим часом приходить переодягнений, краде горшки, перекладає їх у друге місце, накриває Стецьковою ж свитою, притрушує травою і тоді підходить, вітається. Стецько, бачучи на Климку ту ж саму шапку, накидається на нього й

¹⁾ В Галичині й тепер вареники звуть «пирогів».

дорікає, але Климко каже, що він зовсім чужосторонній чоловік і нічого не знає. Стецько розкаже свою біду, що купив kota в мішку та мало того — той проходимець покрав і горшки й свиту. Климко каже:

Здаєт ми ся що - м міл видіти

Тепер чоловіка того, що міл горшков вельми много

Сукману ніс на палиці та собі ліг на травиці

І показує на купу горшків, прикриту Стецьковою свитою

Ось лежит! А тот?

Стецько. Тот, тот!

Климко. Ну - ж тою палицею горазд його по хребті,

Же змажет травицю пасокою

Стецько. О, буду - ж його шмаровати!

Мусит міні і горшки і все поверацяти

Та якь мудрий: накривси, ось видиш, травою.

Починає бити власні горшки. Коли розуміє в чому річ — знов починає нарікати

О, матіонко, матіонко! Тепер же ми лихо!

Чи біс чи лих чоловік управил мене тихо

В то нещестє велике, що - м убоство своє

Потолк, в нівеч обратил ти горшки мое

і т д. Закінчує тим, що йде скаржитися пану (отже вказівка на кріпацтво). А Климко вибігає і регоче, що змів «двократь» одного чоловіка обманити

Тот пан — що знаєт в світі гаразд махлювати.

Пойду іще та знайду кого опукати.

Роздумуючи як ділитися, кажуть

Денис. Хоть ся ділити — прет ся¹⁾ всі не наймо.
Нас три, а тот пирог малий.

Максим. Та хот би один з'їл цалий
Кривда би зась иншим била,
Бось ми го всі три згледіли.

Грицько. Вят²⁾ ся ділити будемо.

Денис. А коли так учинимо:
Котрому ся що ліпшого приснит —
Будеть пирог його.

Максим. Гаразд, гаразд!

Грицько. Вят лягаймо та всі три позасипаймо.

Денис. А тот пирог нех тут буде —
Вшак же ту не украдуть люде.

Всі лягають. Денис потихеньку встає, їсть пиріг, потім лягає.
Далі підіймається й будить товаришів. Вони починають розповідати
свої вигадані сні. Максим каже.

Гей, братя! Я-м в небі бив! Гей, теж ся там хороше мів!
Гей-гей! То-ж трудно сказати, що-м я там могл огледати
Та тот небо, як золотий замок, що такой роботи
В світі-м не видал красное. Мури мієт золотое
Та каменями сажене дорогими: суть зелене,
Суть білие, червленое, суть блакитне та світное і т. д.

Йде описання райських красот. Але того мало. Посадили там Максима
за стіл і він там їв. Що?

Было мясо, поросята, были печені курчата;
Было там і вареное та было і смаженое,
Все хороше, і з юшкою білою та і жолтою,
І тісто було варене, смажене та і печене.
І пироги тамо были та і борщика зварили
Та была і капустая і горох, была кашая
Та была там й ботвина і вшелякая зверина і т. д.

Мені чисто українське, як бачимо. Другий, воляр Грицько,
роскажує що він був у пеклі й бачив усякі муки. На те все Денис

¹⁾ Прецінь — то все-ж.

²⁾ Польське відріс — отже.

подає, що до нього прийшов «Гавгел», узяв його за волосся й підняв аж до неба

Там ме посадил на небі, то я там виділем тебе
Що ти собі уживал-єсь і там я просил, щоби дал - єсь
Міні що, куска одного — не хотіл - єсь.

Навіть більше: казав йому — «та у тебе ж там пиріг на землі зостався». Потім Гавгел поставив Дениса у пеклі «при теплі». Грицько йому й каже:

Возьми перог що там маеш та з'їш,
Бо на вічні віки тут буду терпіти муки.

Се очевидно сердить компаньйонів. Один з них каже:

Ей, Денису — іди - ж тик бісу.
Коли не будет пирога — будеш плакати на Бога.

А другий теж:

Як я, баламуте, тебе почну палицею взбирати
Не будеш ти жартувати.

Денис вважає за краще не чекати сповнення тих обіцянок тікає.

От, наприклад, шопка записана в Скалі Борщівського повіту (се Поділля, Борщів недалеко від Кам'янця Подільського).

Коробок величиною $61 \times 42 \times 75$ ст. має в дні прорізаний довгий ровець, де ходять ляльки; по кутах дві будки з дверцями, куди входять і звідки виходять фігурки, а коло задньої стіни три недвижимі фігури — Христос у яслах, Марія та Йосиф. Дверцята в будочках зачиняються самі на резниках, а одчиняти їх мусить спеціальна особа. В задній стіні дірка прикрита сіткою — через неї говориться. Все те, звичайно удекороване папірцями, фольгою й т. и. Робить коло шопки п'ятеро: один пересуває фігурки й говорить за них, другий подає ляльки, двоє одчиняють дверцята з боків, а п'ятий грає на скрипці або ще там на чім.

Приходючи до хати, питаються — «чи приймете шопку»? Коли мають згоду, входять, росташовуються й співають коляду «Бог предвічний». Коли доходять до строфи «тріє цари ідуть со дари», виходять троє дарів, кланяються до ясел і виходять. Далі входить мазур, говорить де-що, потім виходить його Кася, співають дует.

Gdzie ty jedziesz Jasiu
Do Krakowa, Kasiu
Co mi kupis, Jasiu
Złoty wianek, Kasiu
Nie kupuj mi wianka
Bo ja nie chłopianka
Kup mi pierścień złoty
Krakowskiej roboty ¹⁾

Танцюють і уходять.

Далі співається польська коляда «Do nóg twoich się zbliżamy» цікава тим, що в ній перераховуються всі народности, які приходять кланятися Христу. І от коли діло доходить до українця:

Русин каже: Алилуй
Помилуй мя!
Одних закликати,
Других поспрашати,
Би всі хутко приходили,
Книші, пироги зносили
Пану давали!

¹⁾ Форми *jedziesz*, *kupis* наслідують мазурську говірку; в вертепі всі особи говорять, звичайно, властивим собі діалектом.

виходить на сцену мужик, розказує, що продав тютюн «за сто ринських без 99 ринських, без 99 грейцарів». Змерз і кличе жида, аби дав горілки; жид нападається за довг:

«Герсти хлоп! Гой! Свиня! На колодки спит, на конофки обідає» і т. д. — характеристика відношень жида до мужика. Жид кличе жан-дарма, але мужик починає юмористично божитися, що він не винен нічого.

— А присястоноше! Аби-м я на гробу (зам. у гробі) руки зло-жив! Аби в млині (зам. в міні) духу не стало. Аби мене фляк (зам-пляк) трафив!

Жандар бере жида під арешт, мужик радіє, але тут приходить смерть і стинає мужика. Появляється чорт, бере мужика на вила.

Гочача! Гочача!
Заробив-єм богача
Ой не спав я, не спав я,
Три дни вовну чесав я,
А тепер мушу грішне тіло двигати —
Тяжкий хлопський тулуб.
Ходи там, де тепло.

Далі хор співає ту частину коляди де виходить

Węgier kusy z olejkami, kropelkam
Do szopy przybywa
I głosu dobywa
Legem, legem, malatana
Sem prinosim tu dla pana
Zdrowe olejki.

Пропонує купити „rękawiczki szklane, krawatki druciane“ і т. п. Викликає дівчину, танцюють.

Потім виходить дротяр—се здебільшого були словаки в Галичині. Кричить — «горшки направ'ють!» До нього виходить дівчина, співають коломийку відповідного змісту, танцюють. Далі хор співає.

Moskalowi gdy znać dano, nakazano:
Kak stupaj, batuszka,
Rodyt sia ditiuszka
і т. д.

Москаль веде розмову з хлопцем, який теж говорить ніби по московськи.

Хлопець. Де-сь хаділ?

Москаль. На купно.

Хлопець. Што-сь купіл?

Москаль. Говядину і т. д.

Кличе дівчину «Кяхву», танцює співаючи.

Ой пайду я у градець, у градець
За мной хлопец маладець, маладець.

Далі хор співає коляду.

Cygan bieży z dary swymi za drugim
Furdyt sołonyńka
Dla bożoho synka,
I dia brindi, dia kulina
Pereskocz i dolina
Do Betlejemu.

Входить циган, кричучи

Кір, татуню, пікота —
Тікай сину за ворота!
Таточку, курка зелізо звїла!

Виходить циганка; ворожить кому-небудь з присутніх, потім танцює з циганом і обоє уходять, а на їх місце появляються характерні постаті діда й баби.

Дід. Дайте-подайте — бабці на капці, дідови на ходачки.

Баба. Дайте міні, а дідови ні, бо дід бабу бєє.

Далі танцюють під пісеньку

А я з своїм старим дідом
Куди схочу, то поїду,
Чи раненько, чи пізенько
А все тур-тур помаленьку.

Дід. Дайте-подайте на салачики, на колачики. Маю дві торбинки: одну на шістачки, другу на мідячки.

Простягають торбинки, в які йде плата за шопку, баба при тім приговорює

Бо' да прости за бабини кости,
А за дідови не, бо дід бабу бєє.

На сьому кінець. Давніше була ще сцена розбійника й поліцає. Виходив розбійник і казав

Przychodze z krakowskiego lasu
Będę rozbił ludzi do któregoś czasu

Коли виходив поліцає, то розбійник звертався до нього з такими словами:

Hej ty policaj!
Ty się ze mną nie zalicaj!
Ty masz szable, ja mam kij —
Teraz ty się ze mną bij!

Роспочиналася битва, в якій поліцає програвав. Але поліцейна цензура австрійська не могла з таким виходом справи примиритися й сконфісковала усю сцену.

Цікаво, що сцена з Иродом, конечно приваєжність вертепу, в сїм варіанті випадає з лялькової гри, а відограється окремо і то

в такій формі, якій не знаходиться аналогії. Ирод виступає попросту як «король», а замість трьох царів виступають тільки два — Ремійос і Бальтазор.

Король.

Добрий вечір, мої панове!
Приходжу з трома крулями, з трома мечами.
Кого шукаєте?

Бальтазор і Ремійос.

Короля нашого.

Бальтазор.

Я є святий Бальтазор!
Приходжу з руського краю.
Чув-єм, що Ісус Христос народився в Вифлеємі.
Хочу жаданє жадати, його хвалити.

Так само говорить і Ремійос.

Король.

Прото і через то хвалібну пісню заспіваймо (співають).

Хвалім, братя, Бога нашого
Нині народженого.

Бальтазор (до короля).

А де ти свій край так далеко опустив?
Удав би-м ся яким ти є королем (виймає шаблю).

Король.

Я є таким королем, що як седу на грабського коня, то облаки пукають, а зізди з неба спадають (виймає шаблю і хотять битись).

Ремійос (також виймає шаблю і розбороняє їх).

Спокій, братя, межі вами! Не маєте ся бити, а ні колотити, тільки пісню заспівайте.

Співом звичайної пісні «Бог предвічний» і віншованиям з уст короля кіачиться сей примітив.

А от іще один галицький зразок росповсюджених «Иродів». Дієвими особами виступають Ирод, міністер, жид, смерть, чорт, два ангели і хор колядників. Роспочинається тим, що Ирод входить у хату, сідає на лаві й каже

Єст-єм круль Гирот світа цілого
Маю моц казати панованя мого.
Штири части світа під моєю владзов
Турки і рабіни під моім розказом
Слуго вірний!

Міністер.

Приходжу на розказ короля Гирода.

Ирод.

Дійшла до мене дивная новина,
Моїй жалости велика причина.
Але не знаю — чи то так бають,
Чи правду складають:
Що сі народила пречудна дитина.
Але заклич ми Гершка найстаршого —
Нех скаже, де сі правдиво Бог Христос народив.

Починається юмористична частина; жид перекручує слово Буг (польське Bóg), на буб (біб) і каже, що біб народився на загові.

Його моє жінки скубали,
Моє діти їдали.
Я маю його трохи у бекеші —
Я вам колись принесі.

Ирод каже жида бити. Далі гра слів буг = бук: жид каже, що бук є «в лісі на бадили».

Його потребує стельмах на колеса, баба на нецки
А я маю з него палечки.

Знов жида бють — тоді він говорить правду, а хор співає:

Круль вічної хвали нам сьї народив,
З кайданів неволі ввесь люд висвободив.
Радість, веселість у світі цалім!
и т. д.

Далі Ирод велить побити младенців і їх побивають, але міністер каже, що в тім числі убито й Иродового сина. Ирод розпачає з того й пробиває себе мечем, але не зовсім. Приходить смерть, хоче Ирода брати, та являється чорт і не дає. Впрочім з приходом ангела смерть і чорт хапають Ирода й тікають. Ангел возвіщає народження Христа і кінчається все сценою між жидом і міністром — очевидно сцена юмористична.

Перші дослідники театру (тоб - то річ іде про російських письменників, як от Тіхонравов, Пекарській, Веселовській Голубев, Морозов¹⁾ або зовсім нічого не давали про Галичину або давали дуже мало. Та се й не дивно: української науки не існувало («не было, нѣтъ и быть не может»), отже українознавство мусіло обмежуватися на добрій волі й ласці російських учених: угоднo їм було займатися й малоросійськими темами — появлялися якісь роботи, а не угоднo — робіт не було. Треба було ждати аж заснування Наукового т-ва в Галичині, аби хоч трошки відслонити ту завісу, яка закривала українську науку. Але товариство заснувалося тільки в кінці XIX століття, в чужій державі та й то дало сотні томів, отих цеглин української науки; а скільки-б винесло воно храма вверх, як-би хоч на зразок Російської Академії, не кажу вже про інші, заснувалось сто-двісті літ тому та ще у своїй державі.

Те, що давали російські учені, в додаток навіть і називалося «русской» літературою, історією «русской» драми, отже де вже там було шукати Галичини. Не бачимо її і в перших роботах українців (Максимович, Житецький) або росіян, таких як Петров; отже першими працями, присвяченими спеціально Галичині були згадувані публікації Франка й побічно Драгоманова. З легкої руки Франка публікації сі посипалися мов з неба — тільки частину їх вказував я в нотатках на попередніх сторінках, отже тепер вказувати не буду. А тут піросла ще молодша генерація наукових сил — і праця над студійованням України взагалі стала на твердий ґрунт, а в тім студії спеціально Галичини.

Важну публікацію, що до історії первісного театру дав Франко, видрукуювши свою «Інтермедію єврея з русином», ²⁾ поправіший текст якої дав потім проф. Перетц. В публікаціях сього професора ³⁾

¹⁾ Впрочім у Морозова є публікації польсько-українських річей — див. його «Історія рускаго театра до половини XVIII столѣтія», «Очерки изъ исторіи русской драмы XVII—XVIII столѣтій»; також треба заглянути у критичні замітки на сі роботи — Веселовського («Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія» грудень 1888 р.) та Соболевського («Русскій Филологическій Вѣстникъ» 1889, кн. I).

²⁾ XVIII том «Сборника Харьковского Историко-филологического Общества»; вийшло й окремою відбиткою.

³⁾ «Къ исторіи польскаго и русскаго театра» друкувалося в «Извѣстіяхъ Отдѣленія Русскаго языка и словесности Имп. Академіи Наукъ» за 1905, 1907, 1909, 1910 і 1911 роки.

взагалі маємо багато матеріалів для історії первісного галицького театру: інтермедію до пьеси «Wladyslaw fagiello» представлену в 1663 році; сатиричний діялог «Прозба (замисл) на попа», «Прологъ на Воскресеніє Христово» знайдений в бібліотеці львівського «Народного Дому», тамже знайдена благовіщенсько-різдвяна драма, великодний діялог і инш. Поправки до сих публікацій давав М. Возняк в роботі «Різдвяні й великодні вірші-орації зі збірника кінця XVII і поч. XVIII в.»¹⁾

Робота Неймана «Южно-русская религиозная драма конца XVII ст.»²⁾ хоча торкається річи, записаної в Купянським повіті Харківської губ. («Розмова во кратцѣ о душѣ грѣшной, судъ принявшей отъ судии справедливого Христа Спасителя»), але мова вказує на походження сеї річи з західних країв України, та й сам вірш нагадує «Dialogus de passione Christi».

Проф. Соболевський друкуючи свої «Замѣтки по исторіи школьной драмы»³⁾ дає відомости про чотири польські народні річи, граві сільськими акторами в Галичині. М. Марковський⁴⁾ дав — «Южно-русскія интермедіи изъ польской драмы «Communia duchowna Ss. Bogusa у Шлеба» з копії кінця XVII ст. в польськѣм підручнику реторики. Але сам сюжет говорить, що се річ не польска.

Далі треба згадати цінну працю Житецького «Энеида Котляревскаго и древѣйшіи списокъ ея въ связи съ обзоромъ малорусской литературы XVIII вѣка»⁵⁾; тут автор гово- ив (в супереч давнішим дослідникам), що драма появилася у нас на Україні вже після того як в усій Зах. Європі стала на міцні підвалини шкільної драми, а не з періоду містерій; каже, що справжніх містерій у нас і не було на Вкраїні.

Роботи В. К. Рѣзанова⁶⁾ мало дають для галицької драми безпосередно, але посередно торкаються її. Як «истый» росіянин він всяку українську річ вважає продуктом «русской литературы» В противність виводам Житецького В. Рѣзанов установлює і текстуальну й ідейну залежність від європейської містерії.

На праці Рѣзанова проф. Перетц дав солідну рецензію під заголовком «Новый трудъ по исторіи украинскаго театра»⁷⁾. Про сі роботи писав і Брікнер⁸⁾.

1) «Записки Наук. Тов. ім. Шевченка, том XCVI; див. також т. CVII, ст. 182 і CIX ст. 192—194.

2) «Киевская старина» 1884 р. т. IX.

3) «Русский Филологический Вѣстникъ» 1889, кн. I.

4) «Киевская Старина» 1894 р. том 46.

5) Друкувалася в «Київській Старині» за 1899 і 1900 роки, потім вийшла окремою відбиткою.

6) Пам'ятники русской драматической литературы. Школьные дѣйства XVII—XVIII в.в. 1907.

Къ истор. русск. драмы. Экскурсъ въ область театра иезуитовъ 1910.

Изъ исторіи русской драмы. Школьные дѣйства XVII—XVIII в.в. и театръ иезуитовъ 1910.

7) Рѣзановъ відповідав в «Журналѣ Мин. Нар. Просвѣщенія», 1911, статья — «Замѣчанія на рецензію проф. В. Н. Перетца».

8) Pamietnik literacki, 1911.

З Галичиною мають де-яку стичність дві декламації одна — «*Declamatio de nomine dulcissimi Jesu circumcisi*»¹⁾, хоча й виставлювана василіянами в Києві, а друга — «*Declamatio de sanctae Catharinae Genio*», хоча теж заховалася не в Галичині²⁾.

Безпосередньо галицької старої драматичної літератури дотикає дуже цінна праця Іл. Свенціцького — «Архангелови в'їщання Марії» і благовіщенська містерія. Проба історії літературної теми»³⁾.

В році 1911 М. Петров дав «Очерки изъ исторіи украинской литературы XVII и XVIII вѣков. Киевская искусственная литература XVII — XVIII в.в. преимущественно дидактическая»⁴⁾. Се була перерібка старої роботи з добавленнями. В ній автор каже, що де-хто дивиться на київську літературу означених часів як на один з епізодів в загальному розвитку великоруської літератури, але він, Петров, і перед тим і тепер розглядає сю літературу — „какъ спеціальную, самодовлѣющую область литературы со своимъ опредѣленнымъ кругомъ экстерриторіального распространения, значенія и вліянія“. Словом признає професор, що такі є на світі й українська література, чого Рѣзанов, хоч і професор Ніжинського інститута, ніяк признати не хотів. Будучи Київським патріотом Петров ні у що ставить все инше: до Києва, каже, драма прийшла з зо серединь з Польщі, тут було пристановище «аристократичної» драми, а драма «попроще» демократична існувала «въ границахъ вѣвѣшней Галиціи и Слободской Украины»... В Галичині не було, каже, своїх особних латинських православних шкіл, а між тим там останніми часами знайдено кілька маненьких уривочків та перерібок — ясно що вони туди попали з Києва... Очевидно, що се тільки наївність професорська, яку тим більше дивно базити в такій кольясальній і цінній праці.

З польських праць треба згадати: Windakiewicz — „Teatr ludowy w dawnej Polsce”⁵⁾, Hana — „Literatura dramatyczna w Polsce XVI wieku”⁶⁾, проф. Брікнера «Początki teatru i dramat średniowieczny»⁷⁾.

¹⁾ Брошюра Р. Абіхта — «... ein Schulpie lder Basilianer in Kijev» Лейпциг 1903.

²⁾ Один список в бібліотеці Києво-Софійського Собору (ч. 479), а другий в бібліотеці Московській Синодальній (ч. 1016) і опублікована В. Розовим — «Южно-русская школьная драма о св. Екатеринѣ» в «Изборникъ Киевскомъ посвященномъ Т. Д. Флоринскому» 1904 р.

³⁾ Записки Наук. тов. ім. Шевченка, т.т. LXXXVI — LXXXVII; потім автор видав сю роботу по німецьки, доповнивши підзаголовком: «*Erzengels Marienverkündigung und das Annuntiationsmysterium. Versuch einer Geschichte des literarischen Themas*» (друкувалася в «*Archiv für slavische Philologie*», т. 33.

⁴⁾ Друкувалися спочатку в «Трудахъ Киевской Духовной Академіи» за 1909 — 1911.

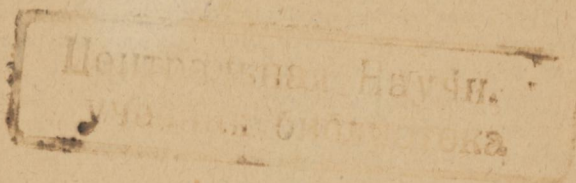
⁵⁾ З нагоди появилення сеї книжки проф. Брікнер дав статю «*Z dziejów dawnego teatru polskiego*» («*Pamiętnik literacki*» 1902, ст. 539 — 556); окрім того він дав ще й спеціальну рецензію («*Przegląd polski*», 1902 липень); рецензію дав Br. Gubrynowicz («*Pamiętnik literacki*» 1902, ст. 661 — 670).

⁶⁾ На сю книжку дав рецензію проф. Брікнер в «*Pamiętnik'y literackim*» 1907, ст. 258 — 267.

⁷⁾ Biblioteka Warszawska, 1894, II — III.

Про чеську драму можна прочитати в праці В. Францева — «Чешскія драматическія произведенія XVI—XVII ст.»¹⁾ — се цікаво для де-яких аналогій.

Роботи проф. Казанського Університету Б. Варнеке — «Історія русскаго театра, ч. 1-я XVII и XVIII вѣкъ» 1908, маловартна, і вже зовсім безвартна робота покійного І. Стешенка — «Історія української драми», що друкувалася в 1907 р. в «Україні» й докінченою не була та й не могла бути. Вже Франко поховав її навки своїм осудом. Чи є що-небудь відносно даної теми в статті Д. — «Середній періодъ русской словесности. Уривокъ изъ исторіи русской словесности. Вѣкъ XVI—XVIII (до Котляревського)» — не знаю, бо сеї статті не бачив²⁾.

1) Варшавскія Университетскія Извѣстія, 1903.

2) Перемышлянинъ. Мѣсяцесловъ на годъ 1858 въ подлиннику, сочиненный Яковомъ Величкомъ, парохомъ въ Угриновѣ. Годъ изданія девятый. Въ Перемышляхъ, тупомъ собора крылошанъ, накладомъ заведенія вдовъ и сирѣтъ священническихъ. Замітки на цей «Мѣсяцесловъ» дав «Отечественный Сборникъ» за 1858 р., ч. 3 і «Церковная Газета» (виходила в Будині) за 1858 р. ч. 2.

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА

